

УДК 1: 316. 7

О. О. Чемшит, доктор політичних наук, професор;
Ю. П. Ємельянова, кандидат філософських наук, доцент

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ У ПРОЦЕСІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПІВТОВАРИСТВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СИСТЕМ

Проаналізовано роль соціокультурних чинників у процесі соціально-політичного самовизначення територіальних співтовариств як соціокультурних систем. Вказано на необхідність культурологічної експертизи нових проектів та ініціатив соціально-політичного і геополітичного характеру.

Ключові слова: реальність соціальна, територіальні співтовариства, система соціокультурна, природне середовище, несвідоме мотиваційне поле, інтенція до соціального, проект самовизначення.

Актуальність проблеми. Трансформація соціальної реальності, що виявляється на емпіричному рівні як зміни у звичному ритмі життя суспільства, зумовлена безперервною соціокультурною діяльністю людей, але при цьому часто усвідомлюється ними як кризовий, небезпечний момент існування. Процеси соціальних змін на рубежі XX–XXI століть у Східній Європі можуть слугувати яскравим тому підтвердженням. Відсутність досвіду позитивного соціального реформування призвела до хворобливого зламу механізмів суспільного відтворення, що склалися, і це поставило під сумнів існуючі моделі суспільного розвитку. Поведінка основних політичних акторів часто підштовхувалася зовнішніми діями – всупереч їх волі і без усвідомлення політиками глибини наслідків. Помітною формою соціального руху в цей період стала регіоналізація – територіальне, культурне і політичне самовизначення локальних співтовариств. Соціально-політичне тлумачення регіону (лат. *regio* – країна, область) показує його як соціально-територіальну спільність, сукупність соціальних, економічних, політичних чинників розвитку території. У процесі визначення регіонального (локального) зрізу життя використовують й інші характеристики: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальну інфраструктуру, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні чинники тощо. Регіоналізація стає важливою характеристикою умов існування не тільки європейського, а й світового співтовариства, – характеристикою нової якості соціальної реальності. Україну, велику східноєвропейську державу, зазначені процеси не могли не торкнутися. Більш того, в Україні процеси територіально-культурного відокремлення, а іноді й сепаратистських настроїв у локальних співтовариствах часто виявляються в загостреній формі.

Певну оцінку вказаним соціальним змінам здатна дати геополітика – вчення про організацію соціально-політичного життя в якісно визначеному про-

сторі. Геополітика використовує моделі, що сполучають інформацію про характеристики просторів – кліматичних, басейнових, зонально-ландшафтних, геоморфологічних тощо з інформацією про способи політичної організації в цих просторах. З'ясовується взаємозв'язок природних, географічних чинників (включаючи чинники штучного, антропоморфного середовища) з різними системами і способами політичної організації. Аналізується, які обмеження накладають географічні чинники на політичну практику і які з подібних чинників можуть бути ефективно використані при тому чи іншому способі політичної організації.

У рамках геополітики виділяють такі чинники функціонування співтовариств в соціоприродному середовищі, які до певної міри створюють умови для формування владних стосунків і політичної діяльності. До таких чинників відносять: геоморфологію (наявність великих геологічних структур, континентальних плит, гірських ланцюгів, острівних дуг, басейнів річок тощо); кліматичні і природні зони, що збільшують варіативність умов життєдіяльності і політичної практики. Виділяють також ареали популяцій і конфігурацію розселення людей; визначають важливу роль соціальних чинників – мовних, етнокультурних та ін. У геополітичних дослідженнях ураховують господарську і транспортну інфраструктури (антропогенні системи використання і переміщення ресурсів), комунікаційні та організаційні взаємодії, що забезпечують ефективне ціледосягнення [1].

Геополітика, пояснюючи соціальні трансформації взаємодією низки чинників, залишає без належної уваги чинники соціокультурні, глибоке дослідження сутності яких виходить за рамки її предмета. Ці чинники стають предметом соціально-філософського аналізу в рамках соціокультурного підходу, де утверджується роль культури як програми розвитку соціального; досліджується процес вирішення суперечності між соціальним і культурним. **Мета** статті – експлікація ролі деяких соціокультурних чинників у процесі становлення і подальшої трансформації надіндивідуальних суб'єктів соціальної реальності (територіальних співтовариств як соціокультурних систем). Вивчення реальності людського світу як складного об'єкта вимагає міждисциплінарного підходу і використання практично всіх відомих методологій. Передусім з площини політичної і територіально-географічної необхідно перейти до філософсько-антропологічного рівня аналізу з урахуванням зростаючої аксіологічної складової опису функціонування всіх суб'єктів світу соціального.

Аналізуючи культуру як засіб людської самореалізації, дослідники виявляють нові закономірності, здатні впливати як на саму людину, так і на перебіг історії у цілому. Культура визначає і зберігає систему традицій, звичаїв, цінностей, зразків діяльності тощо у вигляді надбіологічних соціальних програм, і світоглядні універсалії культури слугують своєрідним геном соціального життя [2]. Основоположною тезою соціокультурного підходу є по-

ложення про програмуючу функцію культури в процесі становлення і подальшого розвитку соціального світу. Культура «будує» тіло і образ соціальних суб'єктів, залишаючись часом в тіні, на другому плані, зберігаючи свій головний механізм зв'язку соціальних форм з культурними матрицями в природному планетарному середовищі.

Процес становлення соціальної реальності, поява суспільного життя як цілісної системи позначають сходження від нижчих форм дійсності до вищої, соціальної форми руху матерії. Методологічні підстави аналізу подальших соціальних трансформацій базуються на визнанні провідної ролі антропологічно зумовленого культурогенезу, що міститься на двох рівнях: загальнопланетарному (загальновидовому) і конкретно-історичному, такому, що локалізується в просторових регіонах. У корпусі уявлень про культуру виділяється смислогенетична концепція, автори якої називають загальноконкретну підставу культурних феноменів – сенс. Важко не погодитися з тим, що людина живе у просторі сенсу, і всіляка сутність єдина в тому, що є продуктом сенсоутворення. Все, що знаходиться за межами сенсоутворення, не може бути ні предметом мислення, ні підставою для дискурсивного аналізу, тому і культура в широкому її розумінні є результатом дії законів сенсоутворення. «Саме належність до єдиного сенсорного простору об'єднує повсякденне життя окремої людини та історичну практику, інтелектуальну рефлексію і несвідому пам'ять соціального колективу, а також велику кількість інших виявів людської активності в суцільній континуум культури» [3].

Сенсогенез є процесом, що йде на рівні психічної і практичної активності окремого суб'єкта та колективу. Носії процесу соціального руху – колективні соціальні суб'єкти створюють оригінальні знаково-сенсові простори різної структурної і функціональної складності – соціокультурні світи, що функціонують за законами соціокультурної спадкоємності. Буття конкретних локальних світів або «прагнення до буття», до втілення у формах конкретності буття узгоджуються з філософським принципом: сутність існує лише через форми свого існування. Опис таких локальних світів, їх типологізація і класифікація наближають нас до розуміння форм вияву соціальної реальності. Проте суперечливий характер їх розвитку вимагає пізнання умов і чинників їх буття, механізму їх відтворення, закономірностей розвитку, що може наблизити до розуміння сутності соціальної реальності як такої, а, можливо, і оцінити соціальні трансформації, що відбуваються. Йдеться про необхідність фіксації не тільки специфіки, своєрідності одиничності того чи іншого суспільства, а й про фіксацію суспільства як окремого, якщо розуміти під окремим «єдність одиничного і загального, такого, що повторюється і неповторного» [4].

Такий аналіз передбачає звернення до безлічі підстав і виділення головних – необхідних і достатніх для існування соціокультурних світів як унікальних системних об'єктів (свого роду «монад») з власним проектом і місією, моментами розквіту і кризи.

Розгляд підстав розпочнемо із загальноприйнятого твердження, що в основі всіх виявів життя, у тому числі складної сфери соціокультурної реальності, лежить природа. Незважаючи на її зовнішнє різноманіття, кількість типових утворень, що її складають, не є безкінечним, вона є осяжним. Складові елементи природи утворюють елементи і системи земного ландшафту: гори, море, ліси, пустелі, різноманітні види живих організмів. Природа з'являється перед людиною як ієрархічна безліч областей, рівнів, сфер, різного виду енергій і форм речовини, що знаходяться в твердій, рідкій і газоподібній фазах свого існування. Для адаптації людини до природи, навколишнього світу, синергії з ним поступово сформувалися біологічні особливості і можливості людського організму (розвиток філогенезу головного мозку і «мова тіла»). Еволюція живого на планеті спрямована на пристосування організмів до умов навколишнього світу, тому будь-який організм після свого народження готовий для життя в умовах планети зі всіма її унікальними особливостями. Органи чуття після народження налаштовуються інстинктивно на певні реальні умови існування і первісно керуються інстинктами. Таким чином, навколишня інформація дає поштовх необхідним природним структурам, а вони у свою чергу дозволяють аналізувати навколишній світ не як щось досконале невідоме, а як щось передбачуване, а тому деякою мірою і знайоме. На людський організм впливають дві складові: деякі загальні параметри планети як космічного тіла і специфічні умови проживання. Властивості довкілля контролюються органами чуття, які є центральними екологічними комунікаційними каналами, що дозволяють постійно аналізувати довкілля [5].

Проблема єдності історії природи і суспільства давно існувала в соціальній філософії. Так, ще в «Німецькій ідеології» К. Маркс і Ф. Енгельс зазначали, що історію можна розглядати з двох сторін, розділяючи на історію природи та історію людей. Обидві ці сторони нерозривно зв'язані і зумовлюють одна одну. Людські співтовариства, будучи якісно відмінними від природи утвореннями, в багатьох істотних моментах поєднані з природою, залежать від її характеристик, «забарвлюються» ними. Л. Альтюсер писав, що суспільне життя визначає «топіка, тобто просторове розташування, що визначає для даних реальностей місця в просторі» [6, с. 138]. Можна стверджувати, узагальнюючи, що закони й інтенції природної впорядкованості транслуються у сферу соціального через певні механізми загальноеволюційного космогенетичного процесу. Але тут необхідно зробити уточнення. Людина в певному значенні є продовженням свого природного середовища, а не природи, як іноді стверджують. Природне середовище – це природні і перетворені чинники природи, які виступають безпосередніми і опосередкованими детермінуючими умовами і чинниками становлення людини як соціального суб'єкта. Ця дефініція природного середовища застосовується до всіх соціальних суб'єктів: від особи до суспільства. Концептуалізація поняття природного середовища, виявлення її субстратної та організаційної структур дозволяє встановити, що природне середовище як сторона взаємодії за своїми розмі-

рами набагато ширше, ніж суспільство: суспільство виникає, функціонує і розвивається усередині природного середовища. Категорія «природне середовище» характеризує єдине цілісне явище, пріоритетна роль котрого як цілісності відносно людини як соціального суб'єкта не вимагає доказів.

Таку саму властивість цілісності має і спосіб життя людини: він як феномен виражає перш за все не сам процес життя, а саме спосіб його організації, спосіб вияву життя, який у свою чергу визначає вигляд життєдіяльності, життєвої активності і життєвої поведінки того чи іншого соціального суб'єкта [7, с. 16–25].

Отже, природне середовище життєдіяльності людини є природним фундаментом становлення локальних (окремих) людських співтовариств-світів, сприяє визначенню особливого кола видів діяльності, необхідних для повноцінної життєдіяльності, а також певною мірою формує їх сенсові образи. У конкретних умовах певного локуса природного середовища поступово виявляється і відтворюється найглибинніше онтологічне «скріплення», де природний досвід, що знімається (у гегелівському сенсі), «упаковується» в апріорні матриці культури: зароджується «клітинне тіло» окремого соціокультурного світу. На цьому глибинному рівні народження культури спочатку формується «нульовий цикл» сенсоутворення, якась чиста інтенція, що визначає саму можливість сенсу. Останній у його семантичному вимірі виникає лише в результаті проектування первинної інтенції в різні сфери реальності. Систематика феноменів «нульового циклу» первинних проекцій налічує чотири ряди: числа, візуальні фігури, рольові образи та міфологеми. У своїй сукупності вони утворюють фундамент культури – набір універсальних матриць, що організують культурний досвід, спрямовують культурно-генетичний процес. Послідовність зазначених чотирьох рядів відповідає послідовності переходу від домінанти позаприродного (числа і фігури) до домінанти власне соціокультурного (рольові образи і міфологеми) [8, с. 20–25].

Указаний фундамент, структурний інваріант і одночасно феноменологічний стрижень усього історико-культурного процесу знаходиться в просторі несвідомого мотиваційного поля, спрямованого на опис і практичне засвоєння емпіричної реальності. Цей фундамент має щонайпотужнішу привабливу силу, його сумативна дія визначає специфічні для тієї чи іншої культурної традиції форми партиципації, тобто залучення, приєднання особи до локального співтовариства. Чітко відтворена сукупність соціально-когнітивних настанов, здебільшого залишаючись у тіні несвідомого, закріплює в культурній традиції певні сенсові конструкції. Вони сприяють оптимальній реалізації базових екзистенціальних інтенцій і є якимось згорнутим у стійко відтворних когнітивних формах ідеальним кодом (геном) культури або ментальністю. Остання сприяє встановленню кордонів між культурами, їх системами і підсистемами – кордонів розуміння, конвертації, інтерпретації і ретрансляції сенсів. При цьому конструктивний фундамент будь-якої культурної системи, опорні точки її структурного патерну, тобто генетично «перший шар сенсів», визначаються

в своїх онтологічних характеристиках специфікою способу оперування бінарними опозиціями. Саме у цьому способі і знаходяться сутнісні відмінності між культурними системами, які є глибшими за цивілізаційні та психологічні. Відзначимо також, що кожна культурна система здатна асимілювати і засвоювати тільки специфічний матеріал і створювати сенсове поле лише в чітко певних напрямках. Інакше кажучи, культурні системи розрізняються за домінуючими у них способами сенсоутворення, які у свою чергу втілені в технології оперування бінарними опозиціями. Таким чином, мікрорівень сенсогенеза, пов'язаний з когнітивною технікою оперування елементами бінарного коду, сполучається з макрорівнем – історичним буттям, культурними традиціями, життєвим устроєм і, як ми передбачаємо, просторовою стратегією [9, с. 157–173].

Виникаючи як позаприродний засіб відновлення первинної суб'єктно-об'єктної єдності, культура поступово перетворюється на самоорганізоване ціле, прагне всеосяжного саморозширення, самовідтворювання і ускладнення в рамках певної соціальної системи, породжуючи соціокультурну системну єдність. Первинний рівень репрезентації цілісного соціокультурного суб'єкта (мовно-культурної, етно-культурної єдності людей), на основі якого потім здійснюється процес історичного руху, розвитку, тобто соціального, культурного, економічного і політичного засвоєння в результаті соціокультурної діяльності певного життєвого простору (території, області, регіону) – це соціокультурна система (СКС). В її сенсових кордонах засвоєння природного фізичного простору – території, краю, країни, регіону відбувається як конструювання і конституювання, тобто перетворення його на внутрішній простір співтовариства із завжди оригінальною морфологією [10, с. 57–78].

Концепт «соціокультурна система» характеризує соціокультурне буття в його системній цілісності, охоплює всю співбуттєвість співприсутність людини культурної і всі процедури співконституювання історичної розмірності життєдіяльності в системі «людина – суспільство – природа». Концептуальна модель «ідеальної» соціокультурної системи передбачає вказівку на її склад, елементи, структуру, матрицю, функції, рушійні сили і стратегію розвитку в просторово-часовому континуумі. Концепт і операціональні поняття дозволяють конструювати модель окремої СКС з метою виділення специфічного об'єкта в парадигмі розуміння соціокультурної реальності, що постійно складається. У моделі відбивається системний характер феномену локального територіального (регіонального) співтовариства, і ця теоретична процедура дозволяє поглибити уявлення про діалектику культури і соціальності, динаміку соціальних структур, співвідношення хаосу і порядку, стабілізацію і дестабілізацію в соціальних системах тощо.

Передусім, представляючи модель «ідеальної» СКС, слід відзначити, що система є суперечність, суперечність є система. У механізмі функціонування СКС фундаментальна діалектична суперечність соціуму і культури з необхідністю скріплюється якоюсь базовою інтенцією до цілісності, поступовий вияв якої затверджує матрицю певної СКС із «згорнутою» в ній історичною «мі-

сією» системи. Категорія цілісності – одна з центральних в понятійно-категоріальному апараті сучасного регіонального дискурсу: територіальна спільність людей отримує статус регіонального соціуму лише в тому разі, якщо вона здатна до цілісного відтворення соціокультурної життєдіяльності. Теоретико-практичну значущість має таке розуміння цілісності регіонального співтовариства, в рамках якого ця властивість розглядається як емерджентна (та, що виникає), зумовлена особливим розкладом компонентів СКС регіону. Так, обов'язковою умовою емерджентного ефекту визнається особливе світосприйняття членів регіонального співтовариства: свою єдність вони оцінюють як органічну, доцільну, зазвичай відображають цю гармонію в етнонімі. Логічно передбачити, що в основі світосприйняття певного співтовариства лежить деяка «інтуїція суспільного» (інтенція до соціального), що створює емерджентний ефект. В європейській традиції такого роду інтуїція суспільного має два корені: римський (ідея суспільного договору) і візантійський (оголошення закону верховною владою, високе оцінювання моральних і духовних авторитетів). У досвіді поліетнічних східнослов'янських – російського і українського – соціумів розвиток візантійської традиції вилився в таку інтуїцію суспільного, котра може бути визначена як голос суспільної совісті, що зростає на основі потреби постійного обговорення одвічних питань, пошуку справедливості. Справедливість як соціокультурний феномен тут також розуміється в руслі візантійської, а ще глибше – старогрецької філософської традиції, – як розкриття, пізнання самої сутності буття. Справедливість не можна декларувати як закон або істину, вона може лише з'явитися як дія, зразок, подія. Найяскравіше справедливість виявляється в життєдіяльності моральних авторитетів, які її втілюють своїм життям, особистими високими етичними цінностями, стаючи завдяки цьому голосом суспільної совісті. Тому в традиціях присутні апеляція до верховної влади і пошук (оцінювання) підстав її моральності; персоніфікація ідеї ідеального суспільного устрою і висока увага до реалізації таких цінностей культури, як добро і справедливість. Емоційний тип самосвідомості більшості представників східнослов'янських народів вимагає абсолютних критеріїв, насиченості граничними сенсами людського існування. Так, специфіку російської ментальності О. Панарін убачає «в невмінні задовольнятися банальністю повсякденного благополуччя», у вимозі зв'язаності будь-якої соціальної ролі з найвищим сенсом [11, с. 92]. Інтуїція соціального, суспільний «інстинкт», притаманний народам Західної Європи, може бути виражений фразою «Хай паде світ, але торжествує закон!». Зародившись в надрах латинської культури, відшліфований мислителями Нового часу, європейський раціоналізм сприяв створенню методологічної підстави прагнення суспільної цілісності. Мається на увазі розроблення методики раціональної критики аргументів на користь утвердження загальності того чи іншого висунутого положення. У західноєвропейських співтовариствах утвердилася традиція засновувати порядок суспільного об'єднання на основі права і закону.

Таким чином, цілісність у рамках СКС може досягатися різними інтуїціями суспільного, що передбачає відмінності в типі і способі регуляції поведінки соціальних суб'єктів усередині СКС і відмінності в типі її зовнішньої «поведінки», про що свідчить європейська історія. Проте і в першому, і в другому типі механізму створення суспільного цілого вже закладено алгоритм-програма його відтворення та історичного розвитку в просторово-часовому континуумі. Так, соціально-політичні зміни в СКС з емоційно забарвленим типом самосвідомості переважної частини населення, повинні мати підтримку у вигляді духовно-етичних орієнтирів: тоді соціальні зміни розуміються як рух до ідеального стану суспільства. Раціональний тип самосвідомості вимагає переважно економічного обґрунтування всіх суспільних змін. Історія показує, що протягом багатьох років енергія народів прямувала на різні об'єкти: у одних народів об'єктами-цілями історичного руху були людина та її душа, в інших – матеріальний світ, природне довкілля, його ефективне перетворення [12, с. 79–80].

Можна також відзначити: існують динамічні СКС – культури, що невинно змінюються під впливом саморуху, зміни сенсових домінант; є СКС із сповільненим часом, якимось «томлінням за загубленим раєм», іншим ритмом ущільнення їх сенсорного вмісту. Відсутній єдиний соціокультурний простір-час, немає єдиної ритміки змін у соціокультурних системах, можна лише відзначити деяку «незахищеність» динамічніших СКС проти менш динамічних у ході діалогу культур і політичної взаємодії соціальних систем, що йде постійно. Оскільки соціокультурні алгоритми-програми вкорінені у минулому, передбачають можливість самоутотоження майбутнього, вказують поведінку в сьогоденні і тим самим впливають на волю індивідів, груп, влада повинна чуйно прислухатися до ритмів своєї культурної системи. Їх програми містять елементи, що спрямовують рух СКС «зсередини», поза аргументами влади, яка іноді умисно маніпулює суспільною свідомістю.

Про потужність соціокультурних чинників написано чимало. В. Стьопін розглядає позабіологічні програми життєдіяльності людей як системостворюючі підстави тієї чи іншої культури, що визначають світогляд історичної епохи, тип суспільства, індивідуальні картини світу і життєдіяльність людей, а також відтворення цих феноменів [13]. В. Розін виділяє в кожній культурі базисні уявлення (еквівалент понять «категорії культури», «світоглядні універсалії»), що становлять базисний культурний сценарій або культурну програму: в її рамках формуються соціальні інститути, форми господарської діяльності, економіка, влада, а починаючи з античності, – особистість [14]. А. Гуревич указує на категорії культури як на ментальні підстави світогляду і життєдіяльності людей певної історичної епохи (європейське Середньовіччя). Поняття соціокультурної програми не визначається в тексті, але міститься в контексті у роботах М. Петрова – «соціокод»; Г. Гадамера – «смысловий горизонт»; М. Фуко – «дискурс»; Р. Барта – «письмо». Р. Барт пише про певну ідеологію (закріплену в знаках), яка підноситься індивідові його соціальною групою як обов'язкова. Значення цих соціокультурних програм розглядається

у зв'язку з формуванням свідомості, світогляду, ментальних структур індивіда. Приховані форми влади, соціального контролю, що маскуються під раціональність, виявили Т. Адорно, Ж. Бодріяр, Ф. Гваттарі, Ж. Делез, М. Фуко, М. Хоркхаймер, Ю. Габермас та ін. Завдяки історико-культурним, культурно-антропологічним дослідженням Ф. Аріеса, А. Гуревича, К. Леві-Строса, О. Лосева, Е. Тернера, М. Еліаде, К. Ясперса та інших ми маємо можливість дослідити особливості соціокультурного програмування індивіда в різних історико-культурних контекстах. Соціокультурне програмування індивіда – найважливіший елемент механізму соціокультурної динаміки, фундаментальний чинник детермінації відтворення і розвитку соціокультурної системи.

Соціокультурна програма відтворення та історичного розвитку СКС в цілому ширше за інші програми, у тому числі політичну; вектор соціокультурної зміни всієї СКС «обтяжений» сукупним історичним багажем усіх шарів, груп населення та всіх поколінь на відміну від вектора політичного, який залежить переважно від покоління теперішнього, пануючого на політичній сцені. Потужність основного системного процесу непорівнянна з будь-яким внутрішньосистемним рухом, тому для досягнення позитивного резонансу необхідний збіг ритмів соціокультурного і політичного розвитку.

Україна тривалий час перебуває в стані залежного суспільства, що знаходиться в стані кризи ідентичності і просторово-часової цілісності. У цьому суспільстві образ соціальної реальності задається ззовні і формується під впливом глобальних ініціатив, концепцій і програм розвитку. Перелічимо деякі з них: «стійкий розвиток», «соціальна держава», «інформаційне суспільство», «суспільство знань», «грамадянське суспільство», «Болонський процес», «Європейський союз» тощо. Багато з перелічених і неперелічених програм та стратегій є зовнішніми спонукачами соціальних змін, хоча існують і внутрішні потреби руху в цих напрямках. Фактично цими ініціативами ззовні в Україні створено нове негомогенне ментальне поле, що несе певну небезпеку для цілісності Української держави, має в основі складний соціокультурний устрій. Використання іноземних концепцій і моделей функціонування і розвитку суспільства доцільно лише після експертизи їх відповідності-невідповідності особливостям українського культурного простору [15]. Так, в 90-ті роки ХХ ст. політичні структури незалежної України успадкували «пам'ять» розв'язання геополітичних проблем, стереотипи геополітичної поведінки, включаючи настанову на спрощення і гомогенізацію внутрішньої геополітики. Проте з урахуванням великої культурної, лінгвістичної, конфесійної і етнічної різноманітності України продуктивною є більш складна модель: використання і горизонтального (територіального), і вертикального (консоціального) федерування, що дозволить, на наш погляд, урахувати траєкторії, які історично склалися, та консолідації, зумовлені на глибинному рівні соціокультурними матрицями засвоєння людиною даного просторового ареалу.

У дискурсі регіоналізації – новій практиці роздуму про соціокультурний простір – наука визнає безумовні природно-антропологічні передумови і умови

формування його знаково-сенсової структури, що дає змогу стверджувати: відсутність досвіду погодженого соціального реформування є відсутність відповідного механізму в корінних структурах СКС. Ураховуючи цей чинник, слід пам'ятати, що хворобливий злам звичних структур і механізмів суспільного відтворення може бути здоланий усвідомленням і використанням традиційних механізмів, історично притаманних даному співтовариству. Вплив соціокультурних чинників у визначенні стратегії геополітичного розвитку територій, ареалів, регіонів має враховуватися як найважливіший, такий, що спрямовує весь процес геополітичних змін. Образи малих прабатьківщин, у природному ареалі яких формувалася знаково-сенсовий простір окремих локальних СКС, традиції сусідства, зумовлені розподілом праці, задають алгоритм політичної діяльності певного суспільства. У разі порушення ззовні механізму дроблення, стискування або, навпаки, розростання СКС, що історично склався, відбувається негативна трансформація соціальної реальності, що розмиває сенсову стійкість, ідентичність особи, соціальної групи, співтовариства і в цілому уповільнює позитивні тенденції суспільного розвитку.

Висновки. Проекти самовизначення територіальних співтовариств, що актуалізувалися в сучасну епоху, вимагають експлікації глибинних онтологічних підстав сутності змін. З позицій соціокультурного підходу такими підставами є соціокультурні особливості локальних геосоціальних систем, «організмів» (за термінологією Ю. Семенова), що зумовлюють стратегію їх самовизначення і геополітичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин М. В. Этапы становления внутренней геополитики России и Украины / М. В. Ильин [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/iljin/making/Fri, 22 Sept. 2010 14:49:05.
2. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
3. Пелипенко А. А. Культура как система / А. П. Пелипенко, И. Г. Яковенко. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 228 с.
4. Шептулин А. П. Система категорий диалектики / А. П. Шептулин. – М. : Знание, 1967. – 263 с.
5. Шинкаренко В. Д. Смысловая структура социокультурного пространства: игра, ритуал, магия / В. Д. Шинкаренко. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с.
6. Althusser L. Positions / L. Althusser. – P., 1976.
7. Пырин А. Г. Природная среда как предмет социально-философского анализа: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. / А. Г. Пырин. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. ун-та им. А. М. Горького. – 2006. – 37 с.
8. Пелипенко А. А. Культура как система / А. П. Пелипенко, И. Г. Яковенко. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 228 с.
9. Пелипенко А. А. Смыслогенетическая теория культуры: общий обзор // Актуальные проблемы гуманитарных наук. Философия, культурология, история, общественные связи / А. А. Пелипенко. – СПб. : Изд-во СПбГУП, 2007. – 416 с.

10. Кононов И. Социология и проблемы пространственной организации общества / И. Кононов // Социология: теория, методы, маркетинг. 2004. – № 4. – С. 57–78.
11. Панарин А. С. Реванш истории. Российская стратегическая инициатива в XXI веке / А. С. Панарин. – М., 2005. – 430 с.
12. Чемшит А. А. Типы обществ и характер межнациональных отношений / А. А. Чемшит // Оптимизация межнациональных отношений как фактор развития местного самоуправления : матер. междунар. науч. -практ. конф. ; отв. за вып. А. В. Голев, С. Н. Аношкин. – Омск. Администрация г. Омска, 2007. – 140 с.
13. Степин В. С. Идеалы и нормы в динамике научного поиска // Идеалы и нормы научного исследования / В. С. Степин ; под ред. Ю. В. Сачкова. – Минск, изд-во БГУ, 1981; *его же*. Эпоха перемен и сценарии будущего : избранная социально-философская публицистика. – М., 1996.
14. Розин В. М. Типы и дискурсы научного мышления / В. М. Розин. – М. : Эдиториал УРСС, 2000.
15. Жилиев И. Б. Проблемы построения новой экономики и информационного общества в Украине / И. Б. Жилиев // *Економіка та держава*. – 2005. – № 12. – С. 10–16.

РОЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРОВ В ПРОЦЕССЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ СИСТЕМ

Чемшит А. А., Емельянова Ю. П.

Проанализирована роль социокультурных факторов в процессе социально-политического самоопределения территориальных сообществ как социокультурных систем. Указано на необходимость культурологической экспертизы новых проектов и инициатив социально-политического и геополитического характера.

Ключевые слова: реальность социальная, территориальные сообщества, система социокультурная, природная среда, бессознательная мотивация, интенция к социальному, проект самоопределения

ROLE OF SOCIOCULTURAL FACTORS IN THE DETERMINATION PROCESS OF TERRITORIAL COMMUNITIES AS A SOCIOCULTURAL SYSTEMS

Chemshit O. O., Emelyanova Y. P.

The social-cultural factors and their role in the social-political self-determination of the territorial communities as social-cultural systems are analyzed in this article. The author believes that it is essential to make a culturological examination of any new social-political and geopolitical projects prior to their commence.

Keywords: social reality, territorial community, social-cultural System, natural environment, unconscious motivation, social intention, self-determination project

